ENCARA SOBRE VALÈNCIA I AUSIÀS MARCH AL SEGLE XVI

1. Preliminars

En un treball meu anterior editat fa poc, la revisió de material ja conegut sobre March al segle XVI em portava a destacar el paper dels valencians com a transmissors de l'obra ausiasmarquiana.[1] Posteriorment, la lectura d'algunes aportacions que s'han generat al voltant de l'aniversari marquià del 1997[2] i la lectura de nous textos en arxius i biblioteques, necessaris per a realitzar un altre treball molt més complex, que ara recentment ha vist la llum, m'aportaren noves dades que, en part, ja vaig recollir en aquest darrer estudi.[3] En efecte, una mirada atenta sobre la cultura a València durant el segle XVI ens permet de situar aquesta ciutat al

1. Vegeu Vicent Escartí, «Nota sobre l'interés per Ausiàs March al segle XVI», dins *Ausiàs March: Textos i contextos*, a cura de Rafael Alemany, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pp. 155-171.

2. Recentment, però, s'ha assenyalat la data de 1400 com a any de naixement del poeta (vegeu Jaume J. Chiner Gimeno, *Ausiàs March i la València del segle XV [1400-1459]*, València, 1997, pp. 197-224). Això permetrà, potser, que una mateixa generació puga celebrar un centenari dues vegades i amb la sola diferència de tres anys. Tanmateix, si aquestes festivitats aprofiten per a conéixer millor Ausiàs o d'altres autors, tant de bo se celebrassen més sovint.

3. Vegeu Vicent J. Escartí, *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March (1539)*, València, 1997 [s'acompanya del facsímil d'aquella edició]. Especialment, una bona part de les reflexions que oferesc tot seguit ja es troben allà, al capítol V, pp. 57-63; tanmateix, el fet que a aquesta obra li puguem suposar una circulació més aïna reduïda m'ha portat a publicar-les ací de nou.

mateix nivell que Barcelona en l'interés per l'obra de March,[4] tot i que la seua concreció siga un tant diferent del que s'esdevingué a la capital catalana.

És coneguda la presència de l'obra de March a la cort dels ducs de Calàbria,[5] on hi pul·lulen Joan Ferrandis d'Herèdia, Lluís de Milà i Baltasar de Romaní.[6] Si bé aquestes influències marquianes, al costat de l'edició-traducció de Romaní, ja han estat prou destacades, crec, però, que no s'ha valorat prou la lectura de l'obra marquiana en altres àmbits menys àulics, on el poeta valencià és admirat, i on hi ha, alhora, una veritable preocupació per conéixer millor els seus escrits. És en aquest punt on incidirem, en aquesta aportació nostra.

2. El manuscrit de Lluís Carròs de Vilaragut

El 1546, el governador de Xàtiva i batle general del regne de València, don Lluís Carròs de Vilaragut, feia copiar un manuscrit amb obres d'Ausiàs March.[7] Don Lluís era fill d'un homònim seu diplomàtic, ambaixador a Anglaterra (1509-1515) i a Roma (1518), i també batle del regne de València i governador de Xàtiva.[8] Aquest, al seu torn, era fill de l'escriptor i poeta Francesc Carròs Pardo de la Casta, autor d'una *Regoneixença e moral consideració contra les persuasions, vicis e forces de amor*, i de diverses composi-

4. Ja ho va afirmar Joan Fuster, «Vigència d'Ausiàs March», dins *Obres completes*, vol. I, Barcelona, 1991 (3a ed.), p. 242: «En la centúria següent [*el segle XVI*] van canviar totalment les coses: dos focus ausiasmarquians d'importància, l'un a València i l'altre a Barcelona, apareixen quasi simultanis i treballen de manera eficient».

5. Ho remarcava Joan Fuster, *op. cit.*, tot assenyalant l'ambient petrarquesc i marquià d'aquella cort.

6. Sobre l'activitat poètica i marquiana d'aquests personatges, vegeu Vicent J. Escartí, *La primera...*, especialment els apartats II i III.

7. Vegeu la descripció i altres detalls d'aquest manuscrit a Amédée Pagès, *Les obres d'Auzias March*, 2 vols., Barcelona, 1912-1914, vol. I, pp. 28-31 i 117-144.

8. Les dades genealògiques provenen de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (vegeu l'entrada *Carròs* i les que es dediquen a diversos membres d'aquella família valenciana). Vegeu, sobre aquella nissaga, J. Martí Ferrando, *Poder y sociedad durante el virreinato del duque de Calabria*, 4 vols., tesi doctoral inèdita, València, Universitat de València, 1993, vol. I, pp. 241-255.

cions poètiques que serien incloses al *Cancionero general* fet imprimir a València per Hernando del Castillo (1511).[9] De manera que, quan el 1526 fou nomenat batle general del regne,[10] Lluís Carròs de Vilaragut passà a ocupar un dels càrrecs més preheminents del país, d'acord amb la trajectòria dels seus avantpassats. Però, de més a més, hem de pensar que amb un avi escriptor i poeta i amb un pare a qui podem suposar certs contactes amb els humanistes italians –acompanyà Ferran II i la reina Germana a Nàpols, el 1506, i després fou ambaixador a Roma, tot i que per molt poc de temps–, Lluís Carròs de Vilaragut devia de tenir alguna sensibilitat poètica i no només obeïa els desitjos de dona Àngela de Borja, quan feia copiar el manuscrit amb obra de March.

En aquell manuscrit, de factura molt bella i acurada i actualment a la Biblioteca Nacional de Madrid,[11] apareixen, a més de les obres del poeta medieval, un vocabulari –que segueix en bona mesura els publicats a Barcelona el 1543 i el 1545– i un pròleg inicial que conté una «Vida» de March que passa per ser la primera biografia del poeta.[12] En aquest pròleg se'ns informa, entre altres coses, de la

> molta affectió y estremada voluntat que la noble dona Àngela Borja y de Carroç de Vilaragut[13] té a les maravelloses obres del gran poeta y stremat cavaller

9. Vegeu Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona, 1985 (4a ed.), pp. 106-109.

10. El document del nomenament es troba a l'Arxiu del Regne de València, *Reial*, 428, ff. 320r-321v.

11. Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 3695.

12. Vegeu-la a l'apèndix I.

13. Volem anotar que el nom d'aquesta dama es correspon al d'aquella que fou l'esposa de don Lluís (Àngela de Borja i Llansol de Romaní, segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*), una circumstància que no hem vist remarcada enlloc. Certament, al pròleg res no ens pot fer pensar això, tret de l'afixació del cognom de don Lluís al de la dama. Potser que aquest manuscrit fos un regal de don Lluís a la seua futura esposa. O bé responia a un regal fet a una esposa fidel, atés que si fem cas de les paraules del pròleg, don Lluís, abans de compilar aquell manuscrit féu «diligència per molts anys en tot lo que és estat a mi possible, així per complir los manaments y satisfer a la voluntat de la dessús dita dama y senyora, per a que de son desig fos complidament satisfeta». En fi, no creiem que tinga massa importància, però si la dita dona Àngela era l'esposa del batle general, en tal cas ens trobaríem davant un cercle «familiar» de lectors de March.

> mossén Ausiàs March, enamorada y encesa ardentment en aquelles.

La qual cosa ja ens situa davant una dama lectora de March –o un cercle de dames, potser–, encuriosida, també:

> per saber la descendència y origen natural de aquell y hon era nat e criat una persona tan exemplar y de maravellós e angèlich ingeni, art, saber, gràcia y stil de trobar, eloqüència y audàcia de parlar y escriure en vers obres tan profundes y plenes de tot saber y doctrina, y per tenir un libre de verdadera scripció.

Cal assenyalar que no se'ns diu res de les possibles dificultats de la dama en qüestió a l'hora d'enfrontar-se a la llengua de l'obra del poeta senyor de Beniarjó, malgrat que el manuscrit s'acompanye d'un vocabulari. Simplement, dona Àngela sembla que desitja llegir el seu poeta predilecte tan lliure com es puga de «les errors e inadvertències dels impressors, les quals corrompen la escriptura y sentències de les dites obres», com es diu més avall. Al costat d'això, hem de pensar, encara, en la lectura de March que podria haver fet el batle Vilaragut, de qui deduïm que ja feia temps que era aficionat a la persona de March i a la lectura dels seus versos. Vilaragut, en efecte,

> hauria vist molt y inquirit així en saber la descendència y linatge del dit mossén Ausiàs March, com encara en tenir verdadera y original scripció de les obres de aquell, havent legit, vist y regonegut molts libres antichs scrits de mà per los contemporals ab lo dit auctor, verifficant y comprobant los uns ab los altres y ab les dos impresions fetes en Barcelona.

I açò, entre altres coses, ens parla d'una tradició de lectura de l'obra de March a València –amb l'edició i la traducció de Romaní incloses, tot i que no ho esmente, però que sens dubte havia de

conéixer–[14] i de l'arribada de les novetats editorials de Barcelona a la capital del regne de València amb certa regularitat.[15] Al costat de determinades informacions privilegiades. Perquè, en efecte, a les edicions de Barcelona de 1543 i 1545 no apareix el nom de l'almirall de Nàpols enlloc, i Carròs de Vilaragut coneix molt bé que aquelles foren impreses per «manament de l'il·lustre admirant de Nàpols, don Ferrando de Cardona».[16]

El text inicial del manuscrit del batle general fa després una concisa lloança del «valor y estima, art, stil y eloqüència» de March, que ultrapassa Dant, Petrarca, Juan de Mena i «tots los altres antipassats». I tot seguit ens ofereix una breu síntesi de la vida del poeta. Un treball que aporta poques dades novedoses a nosaltres, potser, però que degué suposar un cert esforç al seu moment. En aquest sentit, hem de destacar que Carròs –o Jeroni Figueres o qui treballàs per ell– recollí notícies d'arxiu, informacions orals i fins i tot «arqueològiques», i aporta un detall que només recentment ha estat confirmat per la crítica moderna: Ausiàs March «fonch cavaller valencià, nat y criat en la ciutat de València».[17] A més de donar el nom dels seus pares i de la seua segona esposa, el situà cronològicament de forma prou correcta:

14. El batle Lluís Carròs e Vilaragut apareix com a testimoni en la *Información sobre ábito de Santiago que pide Baltasar Scrivá de Romaní* (Archivo Histórico Nacional, *Órdenes militares, Caballeros de Santiago*, exp. 7691, f. 10r-11r) i declara, entre altres coses, que «muy bien le conosce, y que le tiene por hombre de edad de quarenta hasta quarentacinco anyos» «que la casa de Cena es casa principal e antigua en aquel reyno de Cerdenya», en referència a la família materna de don Baltasar de Romaní, i que llavors –1528– «es ausente, pero que crehe que no stá sin cavallo, porque es cavallero que se precia d'estar bien encavalgado».

15. En un document del 1551 es conté informació sobre la venda de llibres, a Barcelona, per part de l'impressor Claudi Bornat, a un cavaller valencià (vegeu Josep M. Madurell i Marimon, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona*, Barcelona, 1955, pp. 886-887). La coneixença de les edicions catalanes per part de Vilaragut i dona Àngela, també ho indicarien. Igualment, Onofre Almudéver, en parlar de March, fa referència a les edicions barcelonines (vegeu-ho més avall).

16. Vegeu Vicent J. Escartí, *La primera...*, l'apartat IV.

17. Vegeu Jaume J. Chiner Gimeno, «*D'un ventre trist exir m'à fet natura*. Ausiàs March i el seu naixement a València», dins *Miscel·lània Joan Fuster*, vol. VIII, Abadia de Montserrat, pp. 65-80.

> contemporal ab lo rey don Alfonso, rey de Aragó, conquistador del realme de Nàpols, que començà a regnar en lo any MCCCCXVI fins a l'any MCCCCLVII.

En resum, un treball pulcre, el d'aquell manuscrit que, si bé no sembla que anàs destinat a la impremta, acabà arribant-hi. Almenys de forma *indirecta*; és a dir, no a la mateixa ciutat de València ni de mans del batle Carròs de Vilaragut.

Perquè, efectivament, uns anys més tard, el 1555, l'obra literària d'Ausiàs March sí que anava a ser editada a partir d'aquell manuscrit, a cura de Juan de Resa, capellà del rei, i en una ciutat tan allunyada com Valladolid.[18] No pot deixar de sorprendre'ns el fet que aquesta edició, íntegrament en la seua llengua original, sense cap traducció castellana, anava adreçada als lectors d'aquella llengua veïna. Val a dir que en aquells moments no era estrany que els llibres destinats a una cultura concreta s'imprimissen en ciutats remotíssimes o exòtiques –i en serien testimonis antics, entre nosaltres, les edicions del *Psalteri* de Roís de Corella o el *Liber elegantiarum* de Joan Esteve, fetes a finals del XV a Venècia i destinades als lectors del nostre país;[19] però tot fa pensar que Juan de Resa, en dedicar la seua edició a Gonzalo Fernández de Córdoba, duc de Sesa i de Terranova, i en confegir un «Vocabulario para las obras del poeta»,[20] al qual hi afegia dotze regles gramati-

18. *Las obras del poeta mosén Ausias March, corregidas de los errores que tenían. Sale con ellas el vocabulario de los vocablos en ellas contenidos*, Valladolid, Sebastián Martínez, 1555 (entre d'altres, n'hi ha un exemplar a l'Arxiu de l'Ajuntament de Beniarjó, sense signatura encara, un altre a la Biblioteca Universitària de València, incomplet [R-1/43], i un parell a la Biblioteca Municipal de València, Fons Nicolau Primitiu [XVI/193 i XVI/149]. Recentment n'ha aparegut una edició facsímil, a cura de M. Bas Carbonell [València, 1997].

19. Vegeu Joan Roís de Corella, *Psalteri*, a cura de Joan A. López i Quiles i Vicent Ribes i Palmero, Abadia de Montserrat, 1985; i J. Esteve, *Liber elegantiarum* (*Venècia, Paganinus de Paganinis, 1489*), a cura de Germà Colon Domènech, Castelló de la Plana, 1988.

20. Sobre els textos que acompanyen l'edició de Resa, vegeu l'apèndix II d'aquest article i l'apèndix IV de Vicent J. Escartí, *La primera...* Vegeu, encara, Germà Colon Doménech, «Ausiàs March interpretat al segle XVI per Juan de Resa i Jorge de Montemayor», dins *Ausiàs March: textos i contextos*, a cura de Rafael Alemany, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València, 1997, pp. 89-116.

cals per tal de fer el text més entenedor, pensava més que res en el lector castellà. Aquell era el públic immediat a qui destinava la seua edició.[21] D'això, encara, en serien una prova contundent les darreres paraules de les seues regles:

> Todo lo sobredicho se ha notado para nuestros castellanos y que del todo ignoran aquella lengua, que con los valencianos y catalanes, ni con los castellanos expertos en ella, no es mi intención hablar, pues lo entienden mejor que yo.[22]

Hi havia –o almenys s'hi contemplava–, doncs, la possibilitat dels lectors valencians i catalans, però l'editor, amb aquelles poques recomanacions, considerava que la llengua d'Ausiàs podria ser suficientment entesa pels seus compatriotes.

Queda encara per resoldre de forma satisfactòria i documentada la qüestió de com arribà el manuscrit de don Lluís Carròs a la ciutat castellana. Tot apunta, però, que l'intermediari fou el bisbe d'Osma i humanista valencià don Honorat Joan,[23] encara que en mans d'aquest se suposa que hi hagué també un altre mansucrit.[24] Aquest preceptor de Felip II i del seu fill, el malfadat príncep Carles, sembla que acostumava a llegir als seus nobles deixebles els versos de March, i a traduir-los públicament, a la cort. Almenys així ho recull el cronista Escolano, tot i que no diu d'on. Per a aquells cortesans encuriosits, encara, hauria compost el vocabulari «catalán» –com s'hi qualifica la llengua de March– que acompanyarà les obres marquianes en l'edició de Juan de Resa.[25]

21. També ho creu així Amédée Pagès, *Les obres d'Auzias March*, 2 vols., Barcelona, 1912-14, vol. I, p. 73.

22. Les regles esmentades es poden consultar a Vicent J. Escartí, *La primera...*, pp. 293-294.

23. Sobre aquest personatge, vegeu M. I. del Campo Muñoz, *Honorato Juan: humanista, maestro de príncipes y obispo de Osma*, Sòria, 1986.

24. Es tracta del manuscrit C. Vegeu Amédée Pagès, *op. cit.*, vol. I, pp. 18-20.

25. Gaspar Escolano, *Segunda parte de la Historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*, València, Pere Patrici Mei, 1611, col. 1699, on es pot llegir que Honorat Joan «se preciava de declararle en castellano a muchos curiosos cortesanos que acudían a oyrle».

Una altra possible motivació per què es féu aquella edició a la ciutat castellana l'ha apuntada recentment Eulàlia Duran. Aquesta investigadora indica que seria la duquessa de Somma qui «degué encomanar la tasca al seu jove germà el duc de Sessa».[26] Ara bé, si això fos cert, no s'explica massa bé per què eren clarament atacades les edicions barcelonines, tant al privilegi d'impressió («las avíades sacado de exemplares más verdaderos que estavan en la impressión que de las dichas obras se avía hecho en Barçelona») com a l'epístola que féu el capellà Resa al duc, en què aquell afirma:

> aviendo pues yo de sacar a la luz Ausias March, más castigado, y enmendando el que los años passados se imprimió en Barçelona, acrecentado con algunas cosas que al otro faltava.[27]

En qualsevol cas, la connexió del duc de Sessa amb la cort dels ducs de Somma ens assenyala una altra via d'arribada de la poesia de March a les terres de Castella; i si donem per vàlida la lectura dels versos marquians a Valladolid pel bisbe Joan, ja no costa d'entendre la presència del manuscrit en aquella ciutat. Ni l'interés almenys nominal d'una part de la noblesa local –o de pas– i els estaments poderosos, destinataris, en principi, d'una edició com aquella. De fet, abans d'imprimir-se, Honorat Joan va ser l'encarregat de supervisar el «libro», com diu el privilegi d'impressió que se li atorgà a Juan de Resa i que va ser publicat a la mateixa edició.[28] Una edició que va eixir, per altra banda, del taller del tipògraf Sebastián Martínez, el qual degué ser dels més importants de la ciutat durant aquell període, si tenim en compte la mena d'obres que estampà, moltes d'elles fruit de disposicions

26. Vegeu Eulàlia DURAN, «La valoració renaixentista d'Ausiàs Marc», dins *Homenatge a Arthur Terry*, vol. I, Abadia de Montserrat, 1997, pp. 99-100. Aprofite aquesta nota per a regraciar a l'autora que em fes arribar una còpia d'aquest treball quan encara es trobava en premsa.

27. Vegeu aquests textos de l'edició vallisoletana a l'apèndix II.

28. Vegeu l'apèndix II d'aquest article.

legals, com ara capítols de corts, sínodes, etc., i textos de vertadera importància, com diverses cròniques històriques castellanes.[29] Encara, hem de pensar que un vocabulari tan extens com el que acompanya aquella edició degué comptar, almenys, amb la col·laboració d'algun valencià o d'algun català a l'hora de confegir-lo. I no fóra estranya la participació del mateix bisbe d'Osma, home d'altra banda afecte a les lletres.

3. La traducció de Montemayor adreçada a Simó Ros

L'edició de Valladolid, tot i el seu lloc de naixença certament «extravagant», anava a jugar, encara, un paper destacat en la difusió de March. Jorge de Montemayor la va conéixer i la va tenir present a l'hora de preparar la seua versió en castellà. Fins i tot, en aquella edició figuren uns versos seus dedicats a March.

Jorge de Montemayor, d'origen portugués, és conegut sobretot per la seua *Diana*, una *novela pastoril* que estava destinada a ser model del gènere per a la resta d'Europa.[30] Però Montemayor, cortesà i músic, va pertànyer a la capella de Felip II, com el mateix Juan de Resa, i al costat d'aquell degué aficionar-se a llegir March. Fins i tot, és possible que Montemayor s'interessàs per March en tant que «filòsof», ja que estan ben documentades les inquietuds religioses del portugués, que arribà a escriure versos

29. Sobre Sebastián Martínez podeu consultar Floranes y Encinas, R., *Memoria de los impresores de Valladolid desde el principio de la imprenta en esta ciudad hasta oy*, Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 10501, ff. 41v-44r. Aquest text, acabat el 1794, recull l'activitat impresora de Martínez a Valladolid i altres llocs on va treballar, sempre a l'empar de la cort. Del 1553 és una seua edició de les *Cortes de Valladolid de 1537*, i del 1558 és un *Quaderno de las cortes de Madrid de 1552, y de las de Valladolid de 1555 y 1558*, per exemple. Ja a Palència va imprimir les *Constituciones sinodales* del bisbe Cristóbal Fernández Baltodán, el 1567. En matèria de textos històrics destaca la impressió de les *Crónicas de don Alonso el Sabio, don Sancho el Bravo y don Fernando IV*, en dos volums (Valladolid, 1554), les *Obras* de frai Alonso de Orozco, del mateix any; o la *Crónica de los reyes Católicos*, d'Hernando del Pulgar, el 1565. Sobre l'edició de l'obra de March (f. 43r), Floranes no diu res més d'allò que extrau de Ximeno (*Escritores del reino de Valencia*, València, Josep Esteve Dolç, 1747, vol. I, p. 43).

30. Vegeu Montemayor, J. de, *La Diana*, edición de A. Rallo, Madrid, 1991. Pel que fa a la biografia d'aquest autor, vegeu la introducció de l'obra suara citada, esp. pp. 11-24.

d'aquella mena, els quals foren inclosos en l'*Index* inquisitorial de 1559. Al costat d'això, la seua preocupació per l'anàlisi dels estats amorosos degué apropar-lo també a l'obra del nostre valencià.

La bona qüestió és que Montemayor, després de col·laborar en l'edició de Valladolid del 1555, es decidí a fer una traducció en castellà de l'obra marquiana. Potser, amb aquella traducció enllestida, provà fortuna a Valladolid i no la trobà i per això es traslladà a València, on de fet va aparéixer publicada per primera vegada la seua traducció de March.[31] Potser que, a més, Montemayor decidís deixar les terres de Castella com a conseqüència de la inclusió del seu nom a l'*Index* ja referit. De qualsevol manera, trobà l'acollida de Simó Ros,[32] i hi publicà la «Prime-

31. *Primera parte de las obras del excellentíssimo poeta y philósopho mossén Ausias March, cavallero valenciano, traduzidas de lengua lemosina en castellano por Jorge de Montemayor, y dirigidas al muy magnífico señor, mossén Simón Ros*, València, Joan Mei, 1560. Hi ha un exemplar d'aquesta obra a la Biblioteca del Reial Monestir de San Lorenzo de El Escorial; una altre, avui desaparegut, pertangué al Sr. Carreres, però en el seu llegat, a la Biblioteca del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València, no s'hi troba. El text d'aquella traducció ha estat publicat diverses vegades (vegeu l'apartat VI del nostre *La primera...*) i al segle XX ha conegut almenys tres edicions: Martí de RIQUER, *Traducciones castellanas de Ausias March en la Edad de Oro*, Barcelona, 1946; *Las obras de Ausias March traducidas por Jorge de Montemayor*. Edición de F. Carreres de Calatayud, Madrid, 1947; i més recentment, MONTEMAYOR, J. de, *Poesía completa*, edición de J.B. AVALLE-ARCE, con la colaboración de E. Blanco, Madrid, 1996.

32. Serà interessant veure qui era aquest Simó Ros. Fuster («Lectures...», p. 91) declara que és un «personatge per a mí desconegut», tot i que el dóna en nota com a destinatari del *Compendio de las hystorias del reyno de Nápoles del famoso doctor Pandolfo Colenucio* de Nicolau Espinosa (València, 1563). Per la nostra banda, podem dir que no ocupà cap càrrec ciutadà, tot i que personatges amb aquell cognom apareixen ocupant-ne. Cronològicament, el més pròxim li és un tal Francesc Ros, advocat i síndic de la ciutat de València en les corts de Monsó de l'any 1547 (vegeu DOÑATE SEBASTIÀ, J.M., *Libro del bien y del mal*, València, 1977, p. 118), de qui potser era família. Francesc Ros fou, a més, examinador de lleis i cànons, advocat fiscal i patrimonial (fins al 1532) i oïdor de la Reial Audiència des del 1536 (vegeu CANET APARISI, T., *La magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, València, 1990, p. 156). Encara, d'un Simó Ros –que podria ser el mateix– hem localitzat la referència següent, del 1617: «Dumenge a 23 abril foren convocats de la parròquia de Santa Creu al soterrar de Simó Ros, cavaller, ab 10 preberes, creu y capa y missa de cos present» (Arxiu del Regne de València, fitxer genealògic de Lluís Cerveró). Hem de tenir en compte, a més, que el misser Cristòfol Pellicer que trobem fent un sonet a Jorge de Montemayor en aquella edició seria nomenat advocat patrimonial de la Reial Audiència el 1576 i que arribà a ser advocat fiscal i patrimonial del Consell Suprem d'Aragó (*ibidem*, p. 265). És, per tant, en aquest ambient dels magistrats i homes de lleis de la València del segle XVI on hauríem de situar Simó Ros. Un ambient ben apropiat, per cert, a algú que podia tenir problemes amb la justícia eclesiàstica.

ra parte», concretament de la part amorosa. I no ens n'hem d'estranyar: al seu pròleg afirma que

> la segunda parte d'este libro dexé de traduzir hasta ver como contenta la primera, en la qual también dexé algunas estanças porque el autor habló en ellas con más libertad de lo que aora se usa.

El treball de Montemayor, a més, va ser rigorós. O tan rigorós com podia ser llavors. Ell mateix ho declara:

> Cinco originales he visto de este poeta, y algunos diffieren en la letra de ciertas estanças, por donde la sentencia quedava confussa en algo. Yo me he llegado más al que hizo tresladar don Luis Carroz, bayle general d'esta ciudad, porque según todos lo affirman, él lo entendió mejor que ninguno de los de nuestros tiempos.

Es tracta, en definitiva, del manuscrit de què hem parlat a l'inici d'aquest article. Ara bé, no podem saber quins són els altres quatre «originales»: potser es tractava, a la fi, de les dues edicions catalanes –de 1543 i 1545– que també coneixia Juan de Resa, de l'altre manuscrit que posseí Honorat Joan –com ja hem dit–, i l'edició de Resa, o algun altre text més –potser l'edició de Romaní, potser el manuscrit G, actualment a la Biblioteca Universitària de València i de confecció clarament valenciana.

Però Montemayor optà per un text polit, net, i que oferia certes garanties: el de don Lluís Carròs. I traduí les composicions amoroses. Molt més lliurement que no Baltasar de Romaní, no cal dir-ho, i tot acostant March als nous gustos que imperaven en aquell moment. March, a la fi, i segons l'apreciació de Fuster, esdevé més «garcilasista», tot just «quan l'italianisme en la poesia castellana ja havia triomfat a València».[33] El mestre, en definitiva,

33. Vegeu Joan FUSTER, «Lectures d'Ausiàs Marc en la València del segle XVI», dins *Llibres i problemes del Renaixement*, València/Barcelona, 1989, p. 92.

a través d'una traducció –d'una actualització de les formes– esdevenia deixeble del deixeble.

També hauríem de dir que Montemayor segurament era conscient d'aquesta «modernització» de March; era conscient que la seua manipulació s'ajustava a unes determinades idees estètiques que, encara, podien resultar excessives a certs lectors:

> Yo he hecho en la tradución todo quanto a mi parescer puede suffrirse en tradución de un verso en otro. Quien otra cosa le paresciere, tome la pluma, y calle la lengua, que ay le queda en qué poder mostrar su ingenio.

A la fi, era el problema que sempre hi subjau a totes les traduccions, especialment les poètiques però no només: ajustar-se a les paraules *mot a mot*, o *ad verbum*, com haurien preferit els autors del XVI, o bé traduir la «substància». És clar que, si Romaní traduïa *ad verbum* i feia quadrar el text de March amb el seu allà on li convenia, Montemayor optà per una solució més «humanista», més moderna. Per fer, en definitiva, com havia fet Boscà, en traduir Castiglione, al parer de Garcilaso: «no se ató al rigor de la letra, como hacen algunos, sino a la verdad de las sentencias».[34] D'aquella manera Ausiàs March «esdevenia *comprensible* per a la minoria culta valenciana. I més que comprensible: *modern*».[35]

En realitat, però, Montemayor contribuí a «suavitzar» tant com va poder l'expressió de March, a llevar-li «la aspereça fiera / de la escabrosa lengua lemosina», com diu un anònim cavaller valencià[36] que dedicà un sonet apologètic a Montemayor en la seua edició.

34. Del pròleg de Garcilaso a la traducció d'*El Cortesano* feta per Boscà, el 1534. Vegeu R. O. Jones, *Historia de la literatura española. Siglo de Oro: prosa y poesía (siglos XVI y XVII)*, Barcelona, 1983 (8a ed.), pp. 63-64.

35. Vegeu Joan Fuster, *Lectures...*, p. 93.

36. A l'edició de Saragossa del 1562, i a la de Madrid de 1579, aquest sonet ve atribuït a un tal don Lluís de Santàngel i de Pròxita.

4. A TALL D'EPÍLEG

L'obra de March, doncs, circulava per la ciutat de València. Si en estat original i preocupats per la «correctió» podem trobar l'esforç del batle Carròs de Vilaragut, més interessats en la seua major difusió i sense massa escrúpols a l'hora de manipular els textos marquians, hi trobem Romaní i Montemayor. Aquestes versions castellanes modernitzaven March, l'aproximaven a la poesia castellana renaixentista que estava de moda.

March, en català, per contra, passava a convertir-se –excepte en determinats àmbits– en una peça més o menys «arqueològica», i prou que ho denuncien les paraules de l'esmentat *Almudéver* a l'epístola proemial a l'edició de l'*Espill*, del 1561:

> Si no fósseu ingrats a la llet que haveu mamat y a la pàtria hon sou nats [els valencians], no dormiríeu ab tan gran descuyt, ans, uberts los ulls de la consideració, veuríeu com se us van perdent les perles e margarites que, ab contínues vigílies, les vostres passats adquiriren y aprés les vos dexaren [...]; los estranys les amen, estimen y tenen y encara les s'apliquen [...]. Y que açò sia veritat, prova's, entre les altres, ab les obres de aquell vostre excelentíssim poeta y estrenu cavaller mossén Ausiàs March, que essent natural de València, los cathalans lo s'an volgut aplicar y los castellans han treballat en entendre'l, fent-lo en achadèmies públiques llegir. Y com a estos que dit tinch, no·ls sia natural axí per la carència de la força de la llengua com per la varietat dels enteniments, ajudant-hi lo gran discurs del temps, en les obres dites y en estes que ací narraré, sens moltes altres dignes de ser portades a la notícia dels hòmens y ser tengudes en la estima que elles merexen, de cada dia se van corrompent los vocables. Y algunes vegades pensant millorar-los, com lo vers sia una cosa tan delicada, muden la sentència, o alteren versos, de tal manera que si huy tornassen algunes d'elles davant sos propis autors, no les conexerien.[37]

37. Ha estat reproduït, el pròleg sencer, a *Renaixement a la carta*, a cura d'E. DURAN i J. SOLERVICENS, Barcelona, 1996, pp. 117-120.

Almudéver fa al·lusió clarissima a les traduccions castellanes i a les edicions barcelonines i vallisoletana, acompanyades de vocabularis, i devia conéixer l'activitat del bisbe Juan –la lectura pública de March davant de «muchos cortesanos», com deia Escolano. En certa mesura, aquell editor de Roig representava la mateixa opció que Carròs de Vilaragut: l'estima pels autors antics, i en la llengua pròpia, quelcom que, pràcticament, estava arribant a la seua fi. Ell mateix, en el pròleg esmentat, demanava

> no dexar perdre les obres de tant cèlebres autors, sinó que, renovant-les, mostreu a les nacions stranyes la capacitat de les persones, la facúndia de la llengua y les coses altes que en ella estan escrites.[38]

VICENT JOSEP ESCARTÍ
Universitat de València

38. *Ibidem.*

Apèndixs

I

Pròleg del manuscrit copiat a València per encàrrec de don Lluís Carròs de Vilaragut, el 1546.

Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 3695.

[f. Vr] *Pròlech*

Ab la molta affectió y estremada voluntat que la noble dona Àngela Borja y de Carroç de Vilaragut té a les maravelloses obres del gran poeta y stremat cavaller mossén Ausiàs March, enamoradda y encesa ardentment en aquelles, desijant saber la descendència y origen natural de aquell y hon era nat e criat una persona tan exemplar y de maravellós e angèlich ingeni, art, saber, gràcia y stil de trobar, eloqüència y audàcia de parlar y escriure en vers obres tan profundes y plenes de tot saber y doctrina, y per tenir un libre de verdadera scripció, essent informada que yo, don Luýs Carroç de Vilaragut, batle general per la cessàrea majestad de l'emperador e rey nostre senyor en lo regne de València, hauria vist molt y inquirit axí en saber la descendència y linatge del dit mossén Ausiàs March, com encara en tenir verdadera y original scripció de les obres de aquell, havent legit, vist y regonegut molts libres antichs scrits de mà per los contemporals ab lo dit auctor, verifficant y comprobant los uns ab los altres y ab les dos impresions fetes en Barcelona per manament de l'il·lustre admirant de Nàpols, don Ferrando de Cardona, la una a XXII de dehembre, any MDXXXXIII, y l'altra en lo mateix dia y mes, any MDXXXXV, vistes les errors e inadvertències dels impressors, les quals corrompen la escriptura y sentències de les dites obres, feta diligència per molts anys en tot lo que és estat a mi possible, axí per complir los manaments y satisfer a la volun-

tat de la dessús dita dama y senyora, per a que de son desig fos complidament satisfeta, com perquè de tal auctor restàs perpètua memòria y verdadera scriptió y de la sua origen y descendència se tingués complida notícia, recol·ligint ab tot compliment les sues excel·lents y mel·líflues obres, les quals [f. Vv] en valor y estima, art, stil y eloqüència sobrepujen als immortals poetes Dant y Petrarcha, y a l'eloqüent Joan de Mena y a tots los altres antipassats, en tant avantatge que no s'escriu ni·s troba que ans ni aprés de aquell algú haja scrit en vers obres morals ab tant vius exemples y naturals comparacions com lo dit mossén Ausiàs March, en honrra y memòria del qual ab tota veritat he attés y sabut que fonch cavaller valencià, nat y criat en la ciutat de València, de origen y descendència dels Marchs, cavallers cathalans de antica y honrrosa proles, fill de mossén Pere March y de Elionor Ripoll, e casà ab Joana Escorna, dama valentiana de antich e honrrat linatge, y fonch senyor dels lochs de Beniarjó y Pardines y altres circumvehïns, y senyor de dos cases en lo carrer del gloriós Sanct Tomàs, en la ciutat de València, la una de les quals és huy del noble don Ramon Ladró, senyor de Castalla, la qual consta ésser de aquell ab acte rebut per en Pau Rosell, notari, a XI de octubre, any MCCCCLI,[39] y l'altra del noble don Miquel de Moncada, les quals estan la una davant l'altra; los quals llochs e cases hagué y heretà de son pare, mossén Pere March, lo qual fonch governador general de totes les terres del bon duch de Gandia nomenat Alonso, comte de Ribagorça e de Dénia e senyor de la baronia de Arenós e condestable del realme de Aragó, per manament e servey del qual edificà lo monestir del gloriós Senct Hierony, de Gandia, y en senyal de tan senyalat servey dexà les sues armes esculpides com huy en lo dia stan en lo sobredit monestir. Fonch lo dit cavaller mossén Ausiàs March valerós de sa persona y contemporal ab lo rey don Alfonso, rey de Aragó, conquistador del realme de Nàpols, que començà a regnar en lo any MCCCCXVI fins a l'any

39. Des de *la una*... fins a Castalla, subratllat a l'original; i des de *la qual*... fins a *MCCCCLI*, escrit al marge esquerre, posteriorment, per la mateixa mà que efectuà el subratllat.

MCCCCLVII, segons consta ab los actes de la batlia general de València,[40] y molt affectat servidor de dona Teresa Bou, dama valentiana tan gentil, virtuosa, honesta e sàvia com les obres fetes en son servey e lahor mostren, en serviti de la qual, en vida e aprés mort de aquella escrigué la major part del present libre, per les [f. VIr] obres del qual veuran les més acabades e perfetes amors honestes que may ningun enamorat cavaller ha sentit ni escrit; y perquè pensant lohar aquell la mia lengua y flach stil no offena la sua valor y estima, soplique a la dessús dita dama y senyora mia prenga càrrech en alabança de aquell y de les sues obres dir lo que yo no sé ni gose, y no consenta que ninguna persona se atreveixca corregir ni emendar ninguna cosa en lo present libre, per quant seria borrar la original escripsió del mateix auctor, y reba est senyalat servey ab aquella voluntat y amor que a l'auctor de aquell té y l'envia est affectat servidor al servici de la que·n mereix molts majors.

Escrit en València per Hierony Figueres, en lo primer dia de maig, any MDXXXXVI.

II

Prolegòmens de l'edició de Valladolid, del 1555.

(Arxiu Municipal de Beniarjó, sense signatura)

[f. 2r, s.n.] El rey.

Por quanto por parte de vos, Juan de Resa, nuestro capellán, nos fue fecha relación que vos con diligencia avíades buscado y copilado las obras de Ausias March, poeta español, y las avíades sacado de exemplares más verdaderos que estavan en la impressión que de las dichas obras se avía hecho en Barçelona, y demás d'esto por estar las dichas obras enterradas en lengua

40. Des de *segons...*, escrit al marge esquerre.

lemosina en què·l dicho auctor las avía scripto eran entendidas de pocos, a lo menos castellanos, las avíades hecho vocabulario para que por falta de la lengua no las dexassen d'entender los que en ellas se quisiessen ocupar, suplicándonos vos mandássemos dar licencia y facultad para que por término de diez años o por el que nuestra voluntad fuesse, vos y no otra persona alguna sin vuestro poder y licencia le pudiese imprimir y vender so graves penas que para ello les pusiéssemos o como la nuestra merced fuesse; lo qual, visto por los del nuestro consejo, juntamente con el dicho libro que desuso se haze mención, que por nuestro [f. 2v, s.n.] mandado fue visto y examinado por Honorato Juan, maestro del sereníssimo infante don Carlos, nuestro muy charo y muy amado nieto, fue acordado que devíamos dar esta nuestra cédula en la dicha razón, y nos tuvímoslo por bien. Y por la presente, por hazer bien y merced a vos, el dicho Juan de Resa, vos damos licencia y facultad para que por tiempo de diez años primeros siguientes contados del día de la fecha d'esta dicha nuestra cédula en adelante, vos, o quien nuestro poder huviese, y no otra persona alguna, podáis imprimir y vender en estos nuestros reynos de la corona de Castilla el dicho libro que desuso se haze mención, siendo primeramente tassado por los del nuestro consejo, el molde d'él, y poniéndose esta dicha nuestra cédula con la dicha tassa al principio[41] del dicho libro y no en otra manera. Y mandamos que durante el dicho tiempo de los dichos diez años ninguna persona le pueda imprimir ni vender sin tener el dicho nuestro poder y licencia para ello, so pena que pierda la impressión que ansí hiziere o vendiere, y los moldes y aparejos con que lo hiziere; y más, incurra en pena de diez mil maravedís, repartidos la tercia parte para la persona que lo acusare y la [f. 3r, s.n.] otra tercia parte para el juez que lo sentenciare y la otra tercia parte para nuestra cámara. Y por esta nuestra cédula mandamos a todas y qualesquier justicias y a cada una, que ellas en su jurisdición que guarden, cumplan y executen lo en ella contenido, y contra el tenor y for-

41. A l'original: *ptincipio*.

ma d'ella no vayan ni passen ni consientan yr ni passar por alguna manera, so pena de la nuestra merced y de diez mil maravedís para la nuestra cámara a cada uno que lo contrario hiziere.

Fecha en Valladolid, a quinze días del mes de noviembre de mil y quinientos y cincuenta y quatro años.

La princesa.

Por mandado de su magestad, su alteza, en su nombre, Francisco de Ledesma.

[f. 3v, s.n.] *Epístola al illustríssimo señor Gonçalo Hernández de Córdova, duque de Sessa y duque de Terranova, conde de Cabra y señor de la Casa de Vaena, etc.*

Joan de Resa.

Señor duque:

Muy justa cosa es, illustríssimo señor, que entre los auctores que cada día se redimen y libran de las tinieblas en que el tiempo los ha tenido ascondidos, salga el eloqüentíssimo y moral poeta mossén Ausias March, español, cuyo rescate y libertad, aunque cueste más trabajo y cuydado que otro alguno por aver estado en la cárcel de la lengua lemosina, de quien tan poca noticia, aún entre los naturales[42] se tiene, su erudictión y gracia es tanta que paga con muy gran logro el trabajo que por él se padesce, cuyas perlas no pierden su valor y estima por estar engastadas en plomo, [f. 4r, s.n.] y a que la materia no aproveche y se pierda. Y d'esta manera acontesce a Enio, poeta antiquíssimo, cuyas sentencias todos los antiguos tuvieron en mucho y las mezclaron en sus obras, aunque su lengua vino a ser tan desusada[43] que dixo el poeta: «Gemmas Enii destercon lego». Quanto más que si los libros se deven principalmente leer por la doctrina y ésta tiene su

42. A l'original: *natureles*.
43. A l'original: *desusado*.

asiento en el ánimo y d'éste es intérprete la lengua, manifiesta cosa es que se ha de buscar primero el saber de dónde nascerá el hablar polido y elegantemente, que no las palabras por las quales se manifieste lo que los ánimos sienten; y ansí se han de preferir los libros que enseñan buenas cosas que dezir a los que solamente enseñan términos con que dezillas, ansí como Horatio en el *Arte poética* lo enseña, do dize: «Scribendi recte sapere est, et principium et fons rem sibi Socraticae poterunt ostendere carthe verbaque provisam rem non invicta sequentur», porque todos los que saben nunca les faltan términos con que manifestar sus conceptos, menos o más elegantemente, según sus ingenios. Aviendo pues yo de sacar a la luz Ausias [f. 4v, s.n.] March, más castigado, y enmendando el que[44] los años passados se imprimió en Barçelona, acrecentado con algunas cosas que al otro faltava y con el vocabulario que juntamente a él se añade, en que va declarado el uso y propiedad de los vocablos con la mayor diligencia que pude, consideré que aunque por su fama sería agradable a los estudiosos, lo será mucho más saliendo favorescido y adornado con vuestro illustre nombre, porque dexando agora para los historiadores y escriptores de cosas más altas lo mucho que merescéys, siendo subcesor tan conjunto del Gran Capitán, vuestro abuelo, honra de nuestra España, de cuya admirable virtud y claríssimos hechos ella y Italia serán siempre historiadoras y mensageras, pues en la una y en la otra durarán perpetuamente las señales de su valor y grandeza, las quales no dexarán morir la fama de varón tan excelente y que tam bien meresció ser immortal, y ansí, ¿quién podrá cumplir con sus alabanças, sino quien fuere tan admirable en sus dichos como el que lo fue en sus hechos? Haviendo pues juntado vuestra señoría a su mucho valor el vuestro propio, y con ésto el estudio y exercicio de las buenas letras, que es singular [f. 5r, s.n.] ornamento[45] de tales varones, devo principalmente éste mi trabajo a vuestra señoría, con cuya aprobación y sombra nuestro

44. A l'original: *que el que*.
45. A l'original: *ornomento*.

Ausias andará muy estimado entre los lectores, desecha ya la obscuridad de la lengua, con el vocabulario, y la de la mala impressión, con la diligencia que he puesto en buscar más enmendados exemplares de donde trasladasse, para que de aquí adelante ande más libremente y sin sospecha de vicio entre las manos de los doctos. Parescióme gastar tiempo en ésto, por comunicar a mi patria una obra tan provechosa, llena de preceptos de bien vivir, conversar y morir, en la qual, como en un claro espejo, está representada toda la razón de la vida humana. Júntase con ésto estar todo este libro lleno de muy graciosos y elegantes dichos, con mucha hermosura y elegancia. No quiero dezir, pues cada uno lo podrá leer, las muchas y muy graves sentencias que mezcla, los muy agudos dichos de que usa, las muy ingeniosas fábulas que introduze, los muchos lugares que de enmedio de la philosophía saca, paresciendo a Platón en el *Convivio de amor* en los «Cánticos de amor», y a Aristótiles en los «Cánticos morales», y a Cicerón en las *Tosculanas questiones*, en los «Cánticos de mu-[f. 5v, s.n.]erte», y a otros muy graves auctores, señalándose más admirablemente de lo que se puede dezir en muy frequentes comparaciones, que son luz y ornamento de la obra. Finalmente, usa de tanta templança en lo que escrive, que ni en las cosas graves se detiene ni en los dichos agudos es demasiado, ni en las fábulas enojoso. De donde espero que los lectores se deleytarán mucho con la variedad de cosas que aquí se tractan, y que pararán presos de la dulcedumbre de la doctrina y saludables avisos. Y d'esta manera pienso no será del todo perdido el trabajo que de mi parte he puesto, pues he abierto camino para que nuestros castellanos puedan allegarse a leer tan buena lectión. Vale.

Fin del Prólogo.

[f. 6r, s.n.] *Jorge de Montemayor al auctor.*
Soneto

Divino Ausias que con alto vuelo
tus versos a las nuves levantaste
y a la España en tanto grado sublimaste
que Smirna y Mantua quedan por el suelo.
Con alta erudición, divino zelo,
en tal grado tu musa aventajaste
que claro acá en la tierra nos mostraste
la parte que possees en el cielo.
No fue Minerva, no, la que ayudava
a levantar tu estilo sobrehumano,
ni huviste menester al roxo Apollo.
Espíritu divino te inspirava,
el qual así movió tu seso y mano
que fuyste entre los hombres uno sólo.

[f. 6v, s.n.] Mosén Ausias March fue nascido y criado en la ciudad de Valencia. Fue del antiguo y muy noble linage de los Marchs, cavalleros catalanes. Su padre se llamó mossén Pere March, y su madre Leonor Ripoll. Fue casado con Joanna Scorna, dama valenciana y de noble linage. Fue señor de las villas de Beniarjó y Pardines, con algunos otros lugares, sus comarcanos. Bivió en el tiempo que reynava el rey don Alonso de Aragón, que conquistó Nápoles. Su dama, por quien él tantas y tan excelentes cosas escrivió, se llamó doña Teresa Bou, natural de Valencia.

III

Pròleg de Jorge de Montemayor a la seua traducció de les obres de March, publicada a València el 1560.

(*Las obras de Ausias March traducidas por Jorge de Montemayor*, ed. F. Carreres de Calatayud, Madrid, 1947).

[f 1v, s.n.] Al muy magnífico señor mossén Simón Ros, Jorge de Montemayor.

Quando del trabajo de traduzir este libro no se saque otro premio sino servir con él a vuestra merced, es harto mayor que nadie podrya ymaginar. Y aunque mi deuda es tan grande que para corresponder a ella no menos alto havía de ser el estylo de la tradución de lo que es el del original, assí como no hay otro ingenio como el de Ausias March -y sólo podía hazello-, assí no puede haver valor como el de vuestra merced para supplir esta falta.

Yo he gastado muchos días en él y mucho tiempo en informarme de algunos secretos que el autor dexó reservados a mejores ingenios que el mío. [f. 2r, s.n.] Mas assí como la vida es corta para acaballo de entender, assí también lo será la mía, por larga que fuesse, para servir tantas mercedes como cada hora recibo. Y una de las mayores será acceptar este pequeño servicio, haziéndosela tan grande al libro, en tomalle debaxo de su amparo, como al intérprete d'él ha hecho en ponelle en el número de los servidores de vuestra merced, cuya vida y estado nuestro Señor por muchos años acresciente.

[f. 2v, s.n] Al lector.

La segunda parte d'este libro dexé de traduzir hasta ver como contenta la primera, en la qual también dexé algunas estanças porque el autor habló en ellas con más libertad de lo que aora se usa. Cinco originales he visto de este poeta, y algunos diffieren en la letra de ciertas estanças, por donde la sentencia quedava confussa en algo. Yo me he llegado más al que hizo tresladar don Luis Carroz, bayle general d'esta ciudad, porque según todos lo affirman, él lo entendió mejor que ninguno de los de nuestros tiempos. Yo he hecho en la tradución todo quanto a mi parescer puede suffrirse en tradución de un verso en otro. Quien otra cosa le paresciere, tome la pluma, y calle la lengua, que ay le queda en qué poder mostrar su ingenio.

[f. 3r, s.n.] *Soneto de micer Christóval Pillicer, al intérprete. Soneto*

Si la toalla es prueva muy entera
por el pintor Parrasio debuxada,
con que fue la ventaja averiguada
que al muy famoso Zeuxis él tuviera,
pues siendo tal artífice qual era,
la toalla que en la tabla vio pintada
quiso quitar con mano apresurada
creyendo Zeuxis fuesse verdadera.
Quien com Ausias March os ygualare,
illustre portugués, muy poco haría,
si n'os hiziesse más aventajado.
Pues si el mesmo Ausias resuscitasse,
esta versión sin falta pensaría
ser más original que no traslado.

[f. 3v, s.n.] *Soneto de un cavallero valenciano a Jorge de Montemayor. Soneto*

Si la opinión de Horacio ha de estimarse
do alaba aquél por más artificioso,
que juntando lo dulce y provechoso
sabe entre los demás aventajarse,
a Montemayor sólo deve darse
devidament el premio glorioso,
que en verso castellano y sonoroso
ha hecho que Ausias March pueda gozarse.
La empresa fue d'ingenio al mundo raro
qual le pedía la aspereça fiera
de la escabrosa lengua lemosina.
Y aquí Montemayor muestra bien claro
que experiencias de amor le abren carrera
por do sólo él tan fácil se encamina.

[f. 4r, s.n.] *Jorge de Montemayor a Mossén Ausias March. Soneto*

Divino ingenio que con alto buelo
tus versos a las nuves levantaste
y a tu Valencia tanto sublimaste
que Esmirna y Mantua quedan por el suelo:
con alta erudición, divino zelo
en tal grado tu musa aventajaste
que claro acá en la tierra nos mostraste
la parte que ternás allá en el cielo.
No fue Minerva, no, la que ayudava
a levantar tu stylo sobrehumano,
ni uviste menester al roxo Apollo.
Spíritu divino te inspirava,
el qual assí movió tu pluma y mano,
que fuiste entre los hombres uno sólo.